

701340

**ZAMAN MEKAN DENEYİMİ
CANLILARDA YAŞAM ALANI BELİRLEME**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Sinan OMACAN

502981154

101340

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 11 Haziran 2001

Tezin Savunulduğu Tarih : 29 Haziran 2001

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Günkut AKIN

Diğer Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Ferhan Yürekli (İ.T.Ü.)

Yr. Doç. Dr. Bülent Tanju (Y.T.Ü.)

HAZİRAN 2001

ÖNSÖZ

Mimarlığın sınırlarının çizilmesi uğraşı, hem sonuçları açısından yararsız, hem de yaşam tarafından sürekli boşa çıkarılan bir uğraş olmuştur. Oysa mimarlığı, içinde bulunulan, sınırları görülebilen bir alan olmaktan çok bir “oluş hali” olarak kavrayabiliriz.

Bu tezin sorusu da mimarlığın “ne” olduğu değil, “nasıl” “olduğu”dur?

Dolaylı ya da dolaysız olarak kullandığım kaynaklar belirtilmiştir; tezin bundan öte içeriğinin oluşumunda katkıda bulunmuş tüm ortam ve kişileri saymam mümkün değil, ancak başta bu oluşum aşamasında etkin katkıda bulunmuş ve tezin yazılması aşamasında da gerekli sabır ve ilgiyi esirgememiş olan danışmanım Günkut AKIN olmak üzere, inançlarından dolayı kader ortaklarım Didem TEKSÖZ ve Rıdvan ÖVÜNÇ’e, tüm tartışma ve teknik yardımları için Saitali KÖKNAR, Ceren BALKIR, Kerem ERSÖNMEZ ve Nizam KIZILSENCER’e ve son olarak onlarsız tüm bunların mümkün olmayacağı; annem Meral ve babam Engin OMACAN’a teşekkür ederim.

Dostum Ünal Gürhan EKİZ anısına...

Haziran 2001

Sinan OMACAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vii
1. GİRİŞ	1
2. AĞ	2
3. YAŞAMALANI	6
4. GÖRME	9
5. MADDE-UZAY	13
6. HAREKET	16
7. İŞLEV	19
8. ZAMAN-MEKAN DENEYİMİ	22
9. KAVRAM YAPI	25
10. SONUÇ	27
KAYNAKLAR	29
ÖZGEÇMİŞ	30

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 2.1 Ağın düğüm noktaları [4,s:69].....	2
Şekil 2.2 Av anı [14,s:3]	3
Şekil 2.3 Ağın konstrüksiyonu [3,s:25].....	4
Şekil 3.1 Mercan kolonisi ve kesiti [1,s:11]	6
Şekil 3.2 Mercan kolonisi ve balığı [14,s:603]	7
Şekil 4.1 Kızıl ışık altında sahanda yumurta [15,s:17].....	10
Şekil 4.2 Millet Caddesi, gece, 60 ens.	11
Şekil 4.3 Millet Caddesi, gece, 0.5 ens.	12
Şekil 5.1 İki boyutlu fizikçilerin dünyası [9,s:429].....	13
Şekil 5.2 Güneşin zaman-mekan'ı büzüşü ve ışığı kırışı [15,s:64].....	14
Şekil 6.1 İstanbul zaman-mekan haritası 1.....	16
Şekil 6.2 İstanbul zaman-mekan haritası 2.....	17
Şekil 7.1 Kabuk ve altın oran	20
Şekil 7.2 Sarmal hareketi sağlayan kas [16,s:137].....	21
Şekil 8.1 Örücü kuş [4,s:77]	23

ZAMAN MEKAN DENEYİMİ

CANLILARDA YAŞAMALANI BELİRLEME

ÖZET

Mimarlığın kendini sürekli üzerinde dışavurduğu “yapı”ların tarihi, mimarlığın da, insanlığın da tarihinden çok gerilere gitmektedir. Farklı türler tarafından ortaya çıkarılan bu yapılar, birbirlerinden çok çok farklı algı, kurgu ve süreçlere dayanmaktadır; o kadar ki; ortaya çıkan yapıların tümünü birden bir “yapı” kategorisi içerisinde tutmak neredeyse imkansızlaşmaktadır.

Örümcek kendi ölçeğinde ve potansiyel avı olacak ölçekteki canlılar içerisinde oldukça çevik ve hızlı olmasına rağmen avlanırken ağ örmeye gerek duyar. Bununla amacı ağı bir tuzak olarak kullanmak değil, avını “görünür” kılmaktır. Örümceğin görme ve diğer tüm duyuları yok denecek kadar zayıftır ve ağını örerken avlanmaktan önce algılayabileceği bir mekan, bir kordinat sistemi kurmaktadır. Örümcek ağı diğer duyuların yokluğunda yalnız dokunma duyusuna dayalı bir mekan kurma yöntemidir.

Hayvanlar arasında mekan algısının, birincil olarak görme duyusu dışındaki duylara dayanması çok yaygındır. Köpekten susamuruna pekçok farklı tür kendi yaşamlarını belirlemede öncelikle koklama duyusunu kullanır.

Yalnız diğer duylara dayanan bir mekan algısının değil, aynı zamanda farklı türden görsel duylara dayanan mekan algılarının da birbirinden çok farklılaşacağı kurgusal canlılarla örneklenebilir; elektromanyetik tayfın insandan farklı olarak kızılötesi ve morberisi kısmını görebilen, ya da yine insandan farklı olarak saniyede 60 yerine saniyede 0.5 kareden ötesini tekil fotoğraf değil bir akış olarak gören olası canlılar gibi.

Einstein kütle çekim kuvvetinin geometrik bir gereklilikten öte bir şey olmayıp, insanın zaman-mekan algısının yetersizliği dolayısı ile kendisine bir kuvvet olarak görüldüğünü bu türden kurgusal iki boyutlu bilimadamları ile örnekler; zaman ve mekan maddenin içinde serbestçe hareket ettiği mutlak ve bağımsız, boş birer kap değil, maddenin hareketi tarafından oluşturulmuş ve biçimlendirilmiş tek bir zaman-mekan dört boyutlusudur.

Mekan insan duyuları ile de zamandan bağımsız olarak algılanamaz. Mekan kendi başına görülebilir değildir, ancak hareket ile zaman-mekan deneyimi içerisinde kavranabilir.

Salyangoz kabuğu mükemmel bir geometrik biçim değil, sert bir kabukla dışardan sınırlandırılmış bir canlının kabukla beraber büyüyerek gelişmek için bulunduğu

        . Salyangoz kabuğunu bi imlendirmez; sadece b   meye çalışır. Salyangozun b   me hareketi ile kabuk arasında dolaysız bir ilişki vardır.

Benzer bir ilişki dolaysız zaman-mekan deneyiminin en ilkel biçiminin s  z konusu olduğu her yerde geçerlidir; tapınak inşa etmek tapınmaktır, ya da evlen-mek aynı zamanda ev-lenmektir, aynen bazı kuşların  iftle meden önce yuva kurmayı temsil eden bir tür g  steri yapmaları gibi.

Ancak bu dolaysız zaman-mekan deneyiminin üzeri her zaman farklı katmanlarca  rt lm   t r. Zaman-mekanın temel manipülasyon araçları bina ve ona dair güzel, yeni, kullanışlı gibi tüm kategoriler olagelm   tir.

Mimarlık, zaman-mekan deneyimi üzerindeki bu katmanları bir yandan sürekli “kazırken”, diğer yandan da sürekli kendisini yenilerini eklerken bulmaktadır.

TIME SPACE EXPERIENCE

TERRITORIALITY IN LIVING ORGANISMS

SUMMARY

The history of the "building", on which the architecture has been expressing itself; goes far back beyond the history of mankind as well as the history of architecture. These buildings produced by different species depend on so many varying kinds of perception, fiction and processes, that they can hardly form a category called "building".

The spider needs to spin a net while hunting, although it is much quicker and faster than the other creatures of its scale. Its aim is not to use the net as a trap but to make its prey "visible". The sense of sight and all the other senses of the spider are so weak that it is hard to say that they exist. While spinning its net, it is actually producing a space perceivable to it; a coordinate system. The spider net is a method of space production, based on the tactile sense in the absence of other senses.

It is quite common among animals, that the perception of space is depending on senses other than sight. From dog to sable, many species use the sense of olfaction in defining their territories.

Not only a perception of space that depends on other senses than sight, but also perceptions of space depending on different kinds of visual senses can vary extremely from each other; for example the perception of space of a fictitious creature, that can see the infrared and ultraviolet part of the electromagnetic spectra or an other fictitious creature which has a critical fusion frequency of 0.5 Hz instead of 60 Hz as human.

Einstein uses such fictitious 2D scientists to explain that the gravitational force is nothing more than a geometrical necessity, but it seems to man to be a force due to the lack of his time-space perception. Time and space are not absolute and independent empty cups in which the matter freely moves, but a unique time-space 4D which is formed by the movement of matter.

Space can not be perceived independent from time by human senses. Space alone is not visible, it can only be grasped within movement, in the experience of time-space.

Snail shell is not a perfect geometrical form, it is just the solution of a creature to grow up and develop itself with a hard shell that surrounds it. The snail does not

form its shell, it just tries to grow up. The shell is a function of the development of the snail.

A similar relationship is present in all situations where this direct experience of time-space exists in its most primitive form, but it is always covered with different layers. The basic manipulation tools of time-space has been the building and all the categories belonging to it like "beautiful, new, functional" etc.

Architecture, on one side constantly scraping this layers on time-space experience, on the other side finds itself always adding new ones.

1. GİRİŞ

Mimarlığın kendini sürekli üzerinde dışavurduğu “yapı”ların tarihi, mimarlığın da, insanlığın da tarihinden çok gerilere gitmektedir. Havyanların algıları çok zengin bir çeşitliliğe açıldığı ölçüde; farklı türler tarafından “yaşamalanları” ve kendi bireysel ve sosyal sınırlarını oluşturma süreçlerinde ortaya çıkan yapılar da çok zengin bir çeşitlilik oluştururlar.

Bu yapıların farklı türlerin çeşitliliği içerisinde incelenmesi, mimarlığın üzerinde varıldığı alanın ve bu alanın oluşumunun kavranmasında yardımcı olabilir.

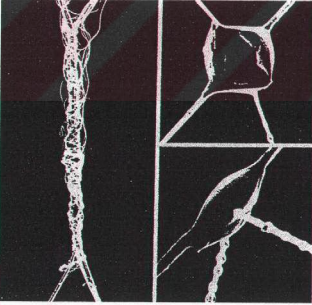
Sözkonusu çeşitliliğin tümünün elden geçirilmesi çok kapsamlı ve etolojinin alanına giren bir uğraş olurdu, ancak basit birkaç örnek bile, bu çeşitliliğin tümünü yapı kategorisi altında toplamanın zorluğunu göstermeye yetebilir. Denebilir ki bu yapılar canlıların “zaman ve mekanı deneyimleme” süreçlerinin bir “işlev”idir ve bu süreçlerin “görsel, işitsel, kokusal” olan işlevleri arasında yer alır.

Mekanın oluşumunun yalnızca bu “kavram-yapı”lar düzeyinde değil, bütünsel bir “zaman-mekan deneyimi” düzleminde incelenmesi, mimarlığın da farklı bir oluşa yönelmesine yardımcı olabilir.

2. AĞ

Örümcekağı oldukça bilindik bir yapıdır. Genel biçimi, yapılış amacı, örümcekle ilişkisi açısından insan için teknik, dil gibi pek çok alanda esinlenilecek kadar tanındıktır; örümcek dal, duvar ya da yaprak araları gibi yarı kuytu bir alan bulur, önce ağın konstrüksiyonu diyebileceğimiz merkezi iplikleri gerer, bunların arasını farklı türde bir salgıyla ürettiği yapışkan ipliklerle dokur ve bekler (Şekil 2.1).

Av ağı takıldığında örümcek avını etkisiz hale getirir; yapışkan iplikleriyle sarıp sarmalar, zehiriyle öldürür [1,s:30]. Ancak örümcek bu işlemi yaparken öylesine hızlıdır ki, avın ağı değmesiyle sarılıp sarmalanmış bir şekilde zehirlenerek ölmesi bir olur (Şekil 2.2). Ağ adeta işlevini yitirmiştir, ya da balık ağından bildiğimiz biçimiyle filtre eden bir tuzak olarak işlevini yitirmiştir; ağ olmasa da örümcek avını algıladığı an onu avlamış olacaktır¹.

Şekil 2.1 Ağın düğüm noktaları [4,s:69]

¹ "Segestria florentina"nın ağı yalnızca geçmekte olan avın yönü ve uzaklığı hakkında örümceği uyarmaya yarayan merkezi ipliklerden oluşur, uyarılan örümcek saldırarak avı yakalar [3,s:72].

Şekil 2.2 Av anı [14,s:3]

Örümcek gerçekten kendi ölçeği için oldukça hızlıdır, küçük böcekleri yakalayarak zehiriyle öldürmesi oldukça kolay olmalıdır². Bununla birlikte o yine de ağ örerek avlanır, ancak ağını avı yakalamak için değil, "görünür" kılmak için kullanır.

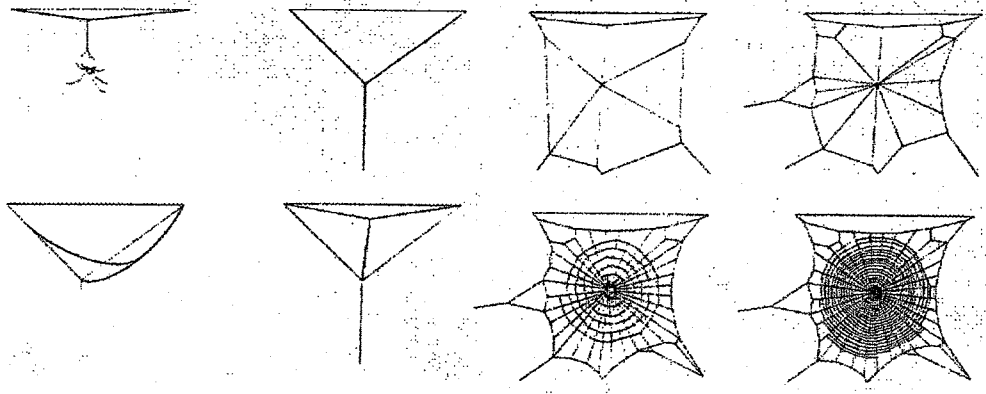
Örümceklerin genellikle sekiz, bazı türlerin altı ya da daha az gözü vardır (mağara örümceği gibi bazı türlerinse hiç gözü yoktur). Ancak bu gözlerin işlevi çok yetersizdir. Görme ve tüm diğer duyuları genellikle yok denecek kadar zayıftır, avlanma ve beslenmeden başka çiftleşme, sosyalleşme gibi tüm işlevleri yalnızca çok gelişkin dokunma duyularına bağlıdır. Tüm bedenleri küçük "dokunum tüyleri" (trichobothria) ile kaplıdır ve bu tüyler aracılığı ile havadaki hareket ve titreşimleri algırlar.

Ağını ören örümcek avlanmaktan önce işte bu tek duyusu ile algılayabileceği bir mekan, bir kordinat sistemi kurmaktadır. Örümceğin kendi gerdiği iplikler ve jestleri, kendi mekanını izler ve işaretler bırakarak dokur [2,s:174]. Örümceğin ağını dokuyuşu diğer duyuların yokluğunda yalnız dokunma duyusuna dayalı bir mekan kurma yöntemidir (Şekil 2.3).

Ağ örümceğin bu tek duyusuna bir yükseltici görevi görür.

Örümcek ağın bir kenarına ördüğü basit koruganına çekildiğinde dahi bir bacağını ağ üstünde tutar ve titreşimleri "dinler"; ağın herhangi bir yerindeki titreşimi farklı

² "Sıçrayan örümcek" gibi görme duyusu gelişmiş bazı türler direk saldırı yolu ile avlanır, ağırlarını ise basit korugan örtüler kurmak için kullanırlar [1,s:34].

Şekil 2.3 Ağın konstrüksiyonu [3,s:25]

ipliklerden gelen uyarılara göre lokalize edebilir ve titreşimin gücü ve frekansından ağdaki ziyaretçi tanıyabilir.

Ağdaki her titreşimi av olarak algılayıp süratle öldüren örümcekler için çiftleşmek de büyük bir risk taşır. Pek çok türün erkeği bu tehlikeden korunmak için dişinin ağının merkezine tek bir iplik çekerek bunu avın yarattığı titreşimin frekansından (40-600Hz) farklı bir frekansta titreştirerek niyetini dişiye iletir. Buna rağmen oluşan yanlış anlamalar erkeğin çiftleşmeden dişi tarafından yenmesi ile sonuçlanır.

Örümceklerin genellikle bireysel yaşam sürmeleri bu tehlikelere bağlanmaktadır. Sosyalleşmeyi başarmış az sayıda alt tür de birbirlerine bağlı olarak ördükleri ağ kolonilerinde bu sorunu farklı frekansta titreşimlerle iletişim kurarak çözerler[3,s:73].

İpeksi ipliğiyle dokuduğu ağın avlanmak dışında işlevler ya da farklı biçimde avlanmak için kullanan alt türler de vardır³.

Bulunan en eski örümcek fosilleri 395 milyon yıl önceye tarihlenmektedir [4,s:11]. Örümceklerin salgıladıkları iplikleri ilk olarak yumurtalarını sarmak ve yerleştikleri çatlak ve kovukların etrafında yollarını bulmak için kullandıkları, bu iplikler aracılığı ile titreşimleri hissederek avlanma işlevini daha sonra zaman içinde geliştirdikleri düşünülmektedir [3,s:237].

³ Hemen tüm örümcek türleri yumurtalarını ipekleriyle dokuduklar ağdan bir filenin içinde asarlar. "Matasophara" ucu yapışkan tek bir ipliği havada salındırarak avlanır [3,s:71]. "Cyclosa" ağı içinde kendisine benzeyen ipekten yumaklar oluşturarak saldırılardan korunur [3,s:65].

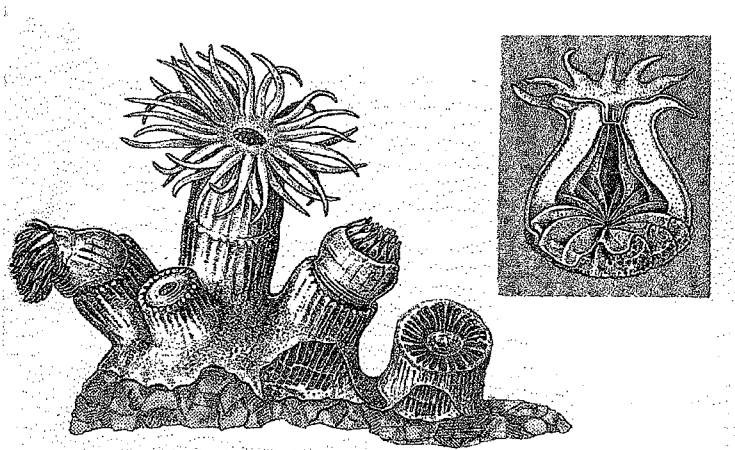
Örümcekler, yapışkan ipliklerin yapışkanlığı geçici olduğu için ve ağ genellikle rüzgar ve diğer dış etkenler dolayısı ile tahrip olduğu için, ağlarını sürekli bakıma tabi tutmak zorundadırlar. Ancak yerin av açısından verimli olmadığı ve ağın dış etkenler dolayısıyla gerektirdiği bakım için harcanan eforun “av”a dönüşmediği durumlarda, örümcek ağı terkeder ve daha verimli bir alan arar.

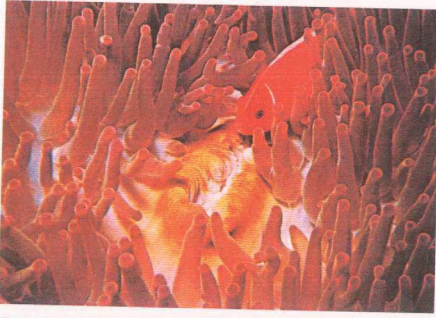
3. YAŞAMALANI

Hayvan türlerinin çoğu, örümcekler gibi, zaman zaman yer değiştirmek ya da göç etmekle beraber belirli bir bölgeye bağlı olarak, yani yerleşik biçimde yaşarlar. Yaşamlarının büyük bölümü kendilerine özgü biçimlerde belirledikleri, kurup sınırlandırdıkları ve korudukları kısıtlı bir bölgeyi kapsayan “yaşamalanları”nda (territory) geçer. Bu yaşamalanlarının büyüklüğü kaynakların yoğunluğu ve miktarı ile alanın sınırlarını belirgin tutmak ve korumak için gerekli efor arasında bir denge ile belirlenir, dolayısı ile aynı tür içerisinde de ortama bağlı olarak değişebilir. Ancak genellikle sanılandan daha dar bir alandır; bir atmaca kendisine 3-5km2 büyüklüğünde bir yaşamalanı, bir karatavuk ise en çok 200m çaplı bir yaşamalanı belirler. Farklı türleri alanlardan ve kaynaklardan beklentilerinin farklı olması dolayısıyla yaşamalanları yer yer kesişebilir, hatta örtüşebilir [5,s:177].

Hayvanın kendi yaşamalanını herşeyden önce kendisi için belirlemesi; beslenme, dinlenme, çoğalma gibi işlevlerini yerine getirebileceği alt bölgeler oluşturması, bunları belirli izler ve patikalarla birleştirmesi, sonra bunu diğerlerine kabul ettirmesi, yani yaşamalanını koruması gerekmektedir. Hayvan bunu aynı örümcek örneğinde olduğu gibi, bedenleriyle izler ve işaretler oluşturarak yapar. Ne var ki her hayvan bu işlevlerini kendi bedensel donatıları uyarınca yerine getirir; izler ve işaretler her türün kendi mekansal algısına aittir.

Şekil 3.1 Mercan kolonisi ve kesiti [1,s:11]

Şekil 3.2 Mercan kolonisi ve balığı [14,s:603]

Hayvanların kurduğu bu mekanlar insan için çoğunlukla algılanabilir olmaktan çok uzaktır, insanın algı dünyasına yaklaştıkları durumda da genellikle esrarengiz ve büyüleyici doğa yaratıları olarak kavranırlar.

Mercanlar tümüyle yerleşik hayvanlardır. Her bir tekil hayvanın kendi ürettiği kalkerden oluşan bir dış iskeleti vardır (Şekil 3.1). Bölünerek çoğalırlar, ortak yaşam içerisinde oldukları bitkisel organizmalar için ışığa gereksinim duyduklarından sığ sularda kurdukları koloniler halinde yaşarlar. Her bir hayvan bölünürken yukarıya doğru ikiye ayrılır, her iki oğul kendi dış iskeletini oluştururken, aşağıda kalan iskeletlerle üzerinden ışığa uzanılan mercan kayalıklarını oluşturur (Şekil 3.2). Mercan kayalıkları, dış iskelete sahip, bölünürken bir yandan yükselen suyla birlikte ışığa uzanmaya çalışan hayvanın kendisine kurduğu yaşamalanıdır [1,s:10-11-12].

Mercanlar bölünerek çoğalma yanında, cinsel olarak da çoğalırlar, bu yolla yeni koloniler oluşur [1,s:10].

Arı ve karınca çeşitleri gibi sosyal böcekler de mercanlar gibi (çoğalma biçimleri yönünden değil) oğul verme ya da nadiren toplu göç gibi durumlar dışında yerleşik olarak yaşarlar ve yaşamalanlarını çokça inşa ederek kurarlar.

Samurlar yaşamalanlarını kokularla işaretlerler. Hayvanın küçük bir damla anal salgısı etkisini haftalarca korur ve yaşamalanının sınırları konusunda diğerlerini uyardığı gibi kendisinin alan içerisinde beslenme, su içme ve dinlenmeye ayrılmış alt alanlar arasında yolunu bulmasını sağlar.

Kendi yaşamalanlarını belirlemede aynı yöntemi geyikler toynak arası bez salgılarıyla, tilkiler ve tavşanlar anal salgılarıyla, köpekler üreleri ile kullanırlar.

Uluyan maymunlar ve deniz aslanları kendi yaşamalanlarını ulumalarıyla işaretlerler. Seslerinin tonu ve ulaşabildiği uzaklık yaşamalanının sınırlarını ve bu alana dair koruma, çiftleşme ve beslenme niyetlerini belirtir. Güzel sesi için beslenen bülbülün ötüşü de benzer şekilde kendi işaretleme biçimidir.

Pek çok kuş, balık ve böcek türü renk, duruş ve davranışlarında değişiklikler yaparak yaşamalanlarının sınırlarını ve onları savunma isteklerini gösterirler [5,s:178-179].

Renk ve doku değiştirerek bulunduğu ortama görsel uyum sağlamak basit bir korunma yöntemi olarak da kullanılır. Hayvan yaşamalanı içerisinde görünmez hale gelerek av olma olasılığını düşürmekle birlikte bunun işe yaramadığı da sıkça olur; hayvan kendi görsel algısı uyarınca gizlenmiştir ancak avlanmakta olan hayvanın av duyusu her zaman görsel değildir.

4. GÖRME

"Ömürleri, doğumdan ölüme kadar bir şimşek çakması süresinden daha uzun olmayan zeki varlıkların bir cinsini gözönüne getirin. Dünyamızın onlara gözlenebilir olan olaylarının tümü, bize göre bir anlık, enstantane fotoğraf gibi olacaktır. Onlar dünyamızda oturanları, uygun olmayan değişik pozlardaki yaratıklar olarak göreceklerdir. Onlar, örneğin bir insanoğlunu bir koşu yolu üzerinde tamamen hareketsiz, asılı durumdaymış gibi, bacakları aykırı, ağzı açık ve gözleri yıldız gibi parlıyor göreceklerdir: bize göre, bu, yeni hız rekoruna hazırlanan bir kısa mesafe koşucusudur. Diğer insanlar, biz her ne kadar avazları çıktığında sporcuyla destekliyorlar desek de, stadyumun tribünlerinde hareketsizce -ve sessizce- tüneliyor gibi göreceklerdir:

Bu kısa-ömürlü varlıklar, deneyimlerini biriktirerek, koşucunun hareketini kuşkusuz ki ortaya çıkarabilirler, izlediği yolu tahmin edebilirler ve gövdesinin farklı kısımlarının bağlı yer değiştirmelerini belirleyebilirler. Ama stadyumdaki olgunun bir betimlemesini çizmek için gözlemleri kaydetmek ve eski elyazmalarını (yüzlerce kuşak geriye giderek) incelemek, birçok kuşağın geçmesini gerektirecektir. İnsan toplumunun yaşamı ve daha da ilerisi, geçmiş tarihi hakkında doğru bir izlenim kazanmak, onlar için inanılmaz ölçüde zor olacaktır.

Bu, tamamen evrenin evrimini incelemeye başladığı anda insanın kendisini içinde bulunduğu durumdur." [6,s:159-160]

Görme duyusu göz organı içerisindeki elektromanyetik dalganın belli bir frekans aralığına duyarlı doku üzerine düşen dalgaların beyinde görsel algıya dönüşmesi ile oluşur. Erişkin ve algısal yetersizliği bulunmayan insanın en yoğun olarak kullandığı duyusudur.

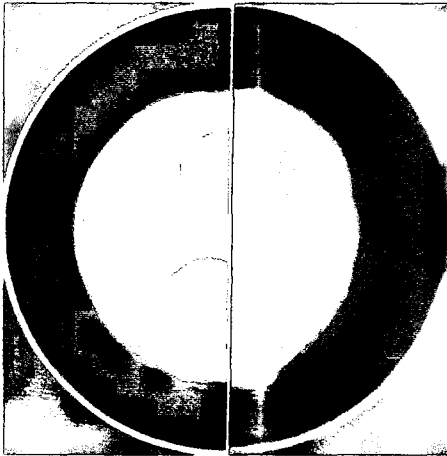
Görme duyusu ya da daha geniş anlamıyla elektromanyetik dalga duyarlılığı pek çok hayvanda da insanınkinden daha basit ya da daha gelişkin biçimde bulunur.

Görme duyusunun en ilkel biçimi olarak görülebilecek, solucan ve salyangozların nemli ciltlerinin ışığa duyarlı olması, genellikle güneş ışığına maruz kalarak kurumaya karşı bir önlem olarak işler. Örümceğin ya da bazı salyangozların duyarga boynuzlarının ucundaki gözleri çok ilkel ve işlevi zayıftır, yırtıcı kuşları çok daha gelişkindir. Bazı böceklerin gözleri mozaik bir görüntü sağlayacak biçimde peteklidir,

bazı kuş ve balıkların görme açıları, gözlerinin konumu dolayısıyla hiç hareket etmeden tüm çevrelerini algılayabilecek kadar geniştir [5,s:174-175].

Mekansal algı işitme, koklama, dokunma, tatma ve denge duyusu gibi tüm duyuların etkin olduğu bir mekanizmaya dayanmakla birlikte insan mekansal bilgisinin büyük çoğunluğunu görsel yolla edinir. Doğal olarak bu algı insanın görsel duyusunun sınırları ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu sınır değerlerinde küçük değişiklikler bile mekansal algının tümünden değişmesine neden olabilir.

İnsan gözü elektromanyetik dalganın yaklaşık 0.75-0.40 mikron dalgaboyu aralığına duyarlıdır. Ancak elektromanyetik dalganın bu aralığının ötesindeki frekansları da (kızılötesi ve morberisi ışınlar) başta güneş kaynaklı olarak yeryüzünde bulunmaktadır, ayrıca insan tarafından da özellikle iletişim alanında yoğun biçimde kullanılmaktadır. İnsanın çevresindeki nesnelere ilişkin görsel bilgiyi nesnelerin elektromanyetik dalganın bu dar frekans aralığına verdikleri tepkiler ile edinir. Nesneler böylelikle insana geçirgen ya da geçirimsiz, mat ya da parlak, şu ya da bu renk olarak görünür, ancak nesnelerin farklı frekanslara verdikleri tepkiler farklılaşabilir; belirli frekanslar için yansıtıcı olan nesne, farklı bir frekans için yutucu olabilir. Belirli frekansdaki elektromanyetik dalga için geçirgen olan nesne başka frekanslar için geçirimsizleşebilir. Görsel geçirgenlikle eşanlamlı olarak görülen cam, kızılötesi ışınlar için tümüyle geçirimsizdir [7]. Nesnelerin renkleri de tümüyle bu frekanslara bağlıdır, yani morberi ve kızılötesi ışınlar nesnelerin insanın renk tayfında tanımlı olmayan renklerde görünmesine neden olabilir (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 Kızıl ışık altında sahanda yumurta [15,s:17]

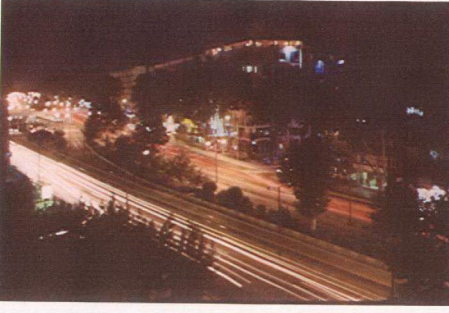
İnsan gözünün duyarlı olduğu frekans aralığındaki küçük değışiklikler, tüm görsel algısının değışmesiyle sonuçlanabilir. Nesnelerin geçirgenliğı-geçirimsizliğı, renkleri ve yutuculuk-yansıtıcılık durumları tamamen değışecektir. Bu aralığın daha fazla artması ise algıya yüklenecek uyarıların aşırı çoğalması nedeni ile anlamlı bir şekilde ayrıştırılarak kavranamamasına, yani algıya dönüşmemesine neden olabilir; yarasanın kendi mekan algısında kullandığı ve duyarlı olduğu frekanslardaki (30.000-120.000 Hz) titreşim dalgalarının çok yoğun olduğu bir ortamda gerçek anlamda “kör” olabileceğı gibi. Tüm radyo-televizyon yayınlarını, telefon iletişimini, yemeğı pişiren mikrodalgaları görmeye başlayan insan gerçekte hiç bir şey göremeyerek, kör olabilir.

Bir otoyolun kenarında duran insan birbirinin peşisıra önünden geçen araçlar görür. Araçlar ne kadar hızlı olsa da onları birbirinden ayırdedebilir, farklı renk ve biçimlerini algılar. Ancak trafik hem hızlı, hem de yoğunsa kendi çevikliğı ve hızı yeterli olmadığı için bu tekil araçların arasından karşıya geçemez, onun yerine aynen bir akarsuyun üzerine yaptığı gibi bir köprü inşa eder ve üzerinden geçer.

Otoyoldaki araçlar 120 km/saat (≈ 33 m/san.) hızla ve 60m aralarla seyir halinde olursa, otoyol kenarındaki insan yaklaşık her 1.8 saniyede bir, yani 0.55Hz frekansla önünden geçen bir araç görecek. Araçları tekil olarak algılaması kendi görsel algısının kritik bileşim frekansına [8] bağlıdır. İnsanın görsel algısı 4 ila 60 Hz kritik bileşim frekansına sahiptir; yani saniyede 4-60 kareye kadar tekil görüntü ayırdedebilir, daha ötesini kesintisiz bir akış olarak algılar. İnsan, kendi kritik bileşim frekansı eşiği araçların geçiş frekansından yüksek olduğu için araçları tekil olarak algılayabilir (Şekil 4.3).

Şekil 4.2 Millet Caddesi, gece, 60 ens.

Şekil 4.3 Millet Caddesi, gece, 0.5 ens.

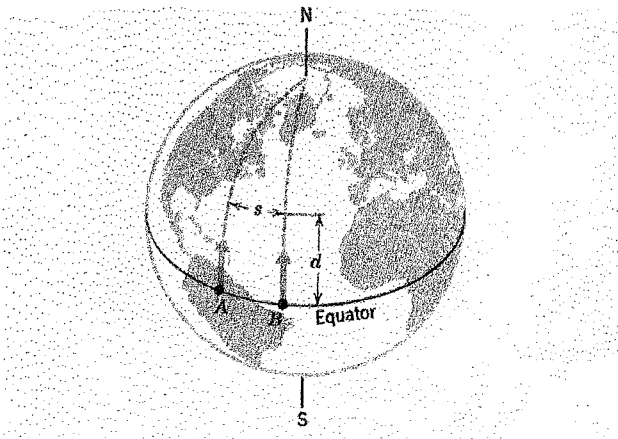
Ancak otoyolun kenarında duran bir insan değil de, kritik bileşim frekansı 0.55Hz 'den düşük, örneğin 0.5Hz olan varsayımsal bir canlı ise; yani 2 saniyede bir kereden fazla değişen görüntüleri bir akış olarak algılayan bir canlı ise, araçları birbirinden ayırdedemeyecektir. Otoyol ona parlak ve rengarenk cisimlerin gürültülü bir akışı olarak görünecektir; aynen akarsuyun insana görüldüğü gibi (Şekil 4.3).

5. MADDE-UZAY

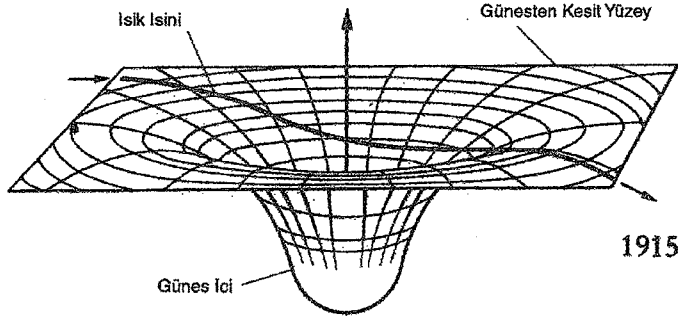
Einstein kütle çekim kuvvetinin geometrik bir gereklilikten öte bir şey olmayıp, insana, kendi zaman-mekan algısının yetersizliği dolayısı ile bir kuvvet olarak görüldüğünü, bu türden düşünsel iki boyutlu bilimadamları ile örnekler;

"İki boyutlu insanlar olan bir çift fizikçi düşünün; uzunluk ve genişlik olgularını anlayabilirken yüksekliği kavrayamıyorlar. Bu iki fizikçinin yaşadığı dünya onlara göre bir düzlemdir. Varsayalım ki bu adamlar dünyada ekvator çizgisinin üzerindeler. Şekil 5.1'deki A ve B pozisyonları. Birbirlerine paralel olarak kuzey kutbuna doğru yola çıkarlar. Belli bir d uzaklığı kadar yol aldıktan sonra aralarındaki s uzaklığının ilk baştakinden daha az olduğunu keşfederler. Bunun üzerine bir kuvvet tarafından birbirlerine doğru çekildikleri sonucuna varıp bu kuvvete "yerçekimi" adını verirler.

Fakat tabi ki böyle bir 'kuvvet' yoktur - fizikçiler, üzerinde bulundukları geometrinin eğrisel olduğu bir durumda konumlarını tanımlamakta yalnızca düzlemsel Öklid geometrisini kullandıklarından dolayı aldanmışlardır. Gerçek dünyamızda da durum böyledir. Evreni Öklid geometrisiyle tanımlamakta ısrar ettiğimizde temelde açıklayamadığımız esrarengiz bir kuvvetin - yerçekimi- varlığını kabul ederiz. Aslında genel görecelik teorisinde yerçekimi kuvvetinin bütün etkileri evrenin geometrisinin (dört boyutlu bir uzay-zaman teorisi) öklid olmayan doğasından kaynaklanır. Maddenin varlığı geometriyi bozar (Şekil 5.2) ve kendini 'yerçekim kuvveti' şeklinde gösterir." [9,s:429-430,Çev:C.Balkır]

Şekil 5.1 İki boyutlu fizikçilerin dünyası [9,s:429]

Şekil 5.2 Güneşin zaman-mekan'ı büzüşü ve ışığı kırışı [15,s:64]

Gündelik deneyimler ölçeğinde insan, mekan ve zamanı mutlak ve bağımsız kategoriler olarak kavramaktadır; mekan maddenin içinde varolduğu, ancak içinde olup bitenden bağımsız bir kordinat sistemi; zaman da evrensel ölçekteki devinimlere (göksel cisimlerin hareketleri) bağlı olarak ölçeklendirilen tek yönlü ve tek boyutlu bağımsız bir koordinat sistemidir. Ancak gezegenler arası ölçekte ve yeterli kesinlikte deneyler yapılmaya başlandığında bu basit zaman-mekan kavrayışı yetersiz kalmıştır.

Kütle çekimi ve ışığın hareketi gibi gezegenler arası ölçekte iletiler uzun zamandır incelenmekle birlikte, bunların uzayın boşluğunda nasıl iletilişi sorunu yirminci yüzyılın başına kadar "ether" teorisi ile çözülmeye çalışılıyordu.

Evrenin temelde bir "boşluk" olduğu, gezegenler, yıldızlar, göktaşı bulutları gibi maddenin de bu boşluk içerisinde yer aldığı varsayılıyordu. Ancak bu boşluk mutlak bir boşluk olamazdı, zira ışığın ve gezegenler arası kütle çekim kuvvetinin iletilişi bir "ortam"a ihtiyaç vardı. Etherin bu boşluğu dolduran maddesiz ve kütesiz ancak dalga ve kuvvetlerin iletimine aracılık eden bir ortam, yani "evrenin ana tözü" olduğu varsayıldı. Ancak 1890 yılında Michelson ve Morley'in deneyiyle çıkmaza giren "ether" varsayımının gerekliliği Einstein'ın 1905'te önce özel görelilik sonra da genel görelilik kuramını açıklamasıyla son buldu.

Zaman ve mekan tek ve bütün bir dörtboyutlu uzay oluşturur ve varlığı ve biçimlenişi mutlak değil maddenin hareketine bağımlıdır. Bağımsız atalet sistemleri içerisinde

zamansal ve mekansal boyutlar sabitken, bağıl hareket halindeki iki atalet sistemi için zamansal ve mekansal boyutlar karşılıklı olarak büzüşür ya da genişir⁴. Evrenin yapısı gerçekte boşluklu bir yapı değildir; yoğunluğu çok düşse de madde evrenin her yanına katı, sıvı, gaz, plazma gibi hallerde ve elektromanyetik, gravitasyonel ve çekirdek alanları biçiminde yayılmıştır.

"Uzayın kendisi ise maddenin varoluş biçiminden biridir. Uzay ancak madde oldukça vardır, ve madde yokluğunda "uzay"dan söz etmek anlamsızdır." [6,s:22]

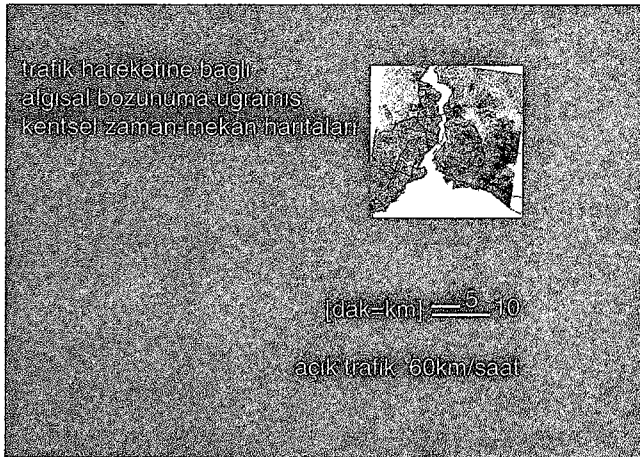
⁴ Bağıl hareket durumundaki bu genişme ve büzüşmeler Einstein ve Lorentz tarafından eşzamanlı olarak formüle edilmişlerdir ve "Lorentz Transformasyonları" olarak anılır. Bu dönüşümlerin çarpıcı bir örneği "İkizler Paradoksu"dur [9,s:416]

6. HAREKET

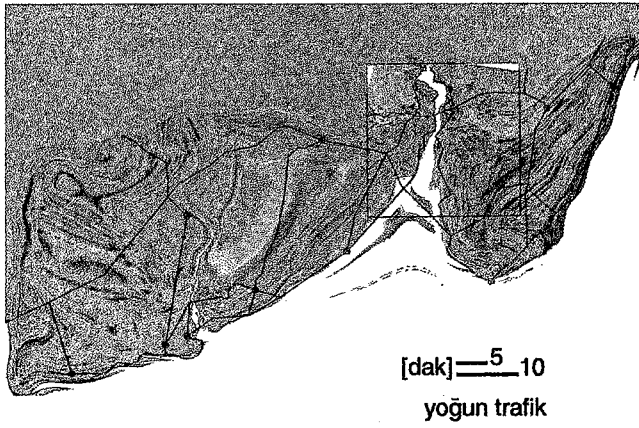
Einstein ve Lorentz'in eşzamanlı olarak formüle ettikleri zamansal ve mekansal boyutun bağıl harekete göre dönüşümleri gerçekten çarpıcıdır. Ancak zaman ve mekanın birbirlerinden tümüyle ayırık, bağımsız ve kendi içlerinde mutlak formülasyonları üzerinden kavranışlarının kabullenilebilmiş olması da, bir o kadar çarpıcı olsa gerektir. Zaman ve mekan insan duyularına birbirlerinden ayırık olarak asla yakalanmazlar; birbirleri içinde erimiş olarak algılanırlar.

Öncelikle zaman ve mekana ilişkin algının dayandırılabilceği tüm duyular bir hareket sonucudur; ışık ya da ses dalgalarının, doku ya da koku parçacıklarının bir hareketi sözkonusudur. Bu anlık ve durağan bir mekansal duyunun olmadığı anlamına gelir; her "duyum" belli bir hareketi ve belli bir zaman aralığını içerir. Aynı şekilde zamana ilişkin her duyum da zamanın üzerinden duyulacağı bir hareketi ve bu hareketin mekanını şart koşar.

Bunun ötesinde; bir an için "anlık" bir duyu varsayıp, ışığın gözün duyarlı tabakasına düştüğü an bir "duyum anı" kabul edilse dahi, bu anlık duyum da hiç bir zaman mekansal bir algıya dönüşemeyecek, yalnızca iki boyutlu bir izdüşüm olarak kalacaktır.

Şekil 6.1 İstanbul zaman-mekan haritası 1

Şekil 6.2 İstanbul zaman-mekan haritası 2

Nesnelerin mekansallık ya da hacimsellikleri, insan tarafından ancak karşılıklı bağlı bir hareket boyunca gelişen bir algı, yani hareketin algısı “kinestesis” ile kavranabilir [10]. Eğer bir “anlık duyum”, örneğin bir fotoğraf karesi içerisinde bazı nesnelerin mekansallığı kavranabiliyorsa, bu ancak daha önceki kinestetik deneyimlere dayanarak bu mekansallıkların belleğe kavramsal olarak yerleşmiş olmalarından ötürüdür, yani yine daha önceki bir hareket ve zaman aralığı varsayılmaktadır.

Zaman ve mekana ilişkin en ilkel ve en temel kavrayışımız gerçekten sürekli karşılıklı birbirine dayalı bir hareketi içerir. Gün, ay, yıl gibi en temel zaman tanımları gök cisimlerinin hareketinden doğar. Bir ok atımı mesafesi, bir günlük yol gibi en ilkel mesafe tanımları bir harekete dayalıdır.

Ölçüleri mutlaklaştırma amacı taşıyan saat, metre gibi mekanik ölçüm yöntemleri, zamanla bu en ilkel zaman mekan kavrayışı üzerinde yeni bir katman yaratarak, zamanı mekanın, mekanı da zamanın içinden kopartılmış donuk kategoriler olarak insan zihninde yeniden yaratmayı başarmış olmalıdır (Şekil 6.1, Şekil 6.2). Ancak bu katmanın tümüyle örtücü, geçirimsiz ve kalıcı olduğu düşünülmemelidir; bu katman kavramsal yani dilsel soyutlamaya ait bir düzlem üzerinde yaratılmıştır ve insanın tüm algısına etki etmekle beraber, bu katmanın altında bir düzlem de varlığını sürdürmektedir:

"İnsan bazen zaman içinde kendini tanıdığını sanır, oysa tanıdığını sandığı şey, varlığın durağanlık kazandığı mekanlar içindeki bir dizi bağlanmalardır yalnızca; geçip gitmek istemeyen varlığın, geçmişte bile, yitirilen zamanın peşine düştüğünde, zamanın akışını

"durdurmak" isteyen varlığın. Mekan, peteklerinin binlerce gözünde, zamanı sıkıştınlmış olarak tutar. Mekan bu işe yarar." [11,s:36]

Zaman mekanın, mekan da zamanın içinde durağan olarak varolamazlar, her ikisi de yalnızca hareketin içinde doğarlar; zaman ve mekan hareketin iki farklı izdüşümüdür.

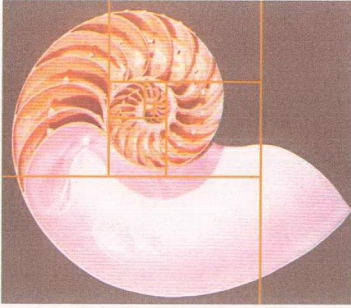
7. İŞLEV

"Paul Valery'nin Deniz Kabukluları başlığı altında kaleme aldığı güzel metinde geometrik anlayışın parlak ifadesini buluruz. Şaire göre: "Bir kristal, bir çiçek, bir kabuk, duyarlı nesnelerin bütününde görülen sıradan düzensizlikten ayrılır. Onlar bizim için ayrıcalıklı nesnelerdir; bakışımızın, ayırt etmeden baktığımız öteki bütün nesnelere göre daha kolaylıkla kavradığı, buna karşın zihnimize daha gizemli gelen nesnelerdir". Öyle anlaşıyor ki, büyük bir Descartes'çı olan ,şaire göre deniz kabuğu, hayvan geometrisinin sağlam, dolayısıyla da "açık ve seçik" bir gerçeğidir. Ortaya çıkan nesne, rahatlıkla kavranılır niteliktedir. Gizemli kalan şey biçim değil, biçimlenmedir.

Paul Valery, var olma nedenini -yalnızca maddesini koruma kaygısından uzaklaşarak-biçiminin güzel ve sağlam geometrisiyle doğrulayan biçimlenmiş, inceden inceye işlenmiş bir nesne ideali üstünde uzun uzadıya durur. Buna göre, yumuşakçalar için söylenecek özlü söz şu olmalıdır: Evini kurmak için yaşamak gerekir, içinde yaşamak için evini kurmak değil.

Derin düşünmesinin bir başka yerinde şair, bir insan tarafından inceden inceye işlenerek meydana getirilecek bir kabuğun, sürekli el değmiş bir güzelliğin izlerini taşıyan belli sayıda edimler sonucu, yalnızca dış görünüşüyle ortaya konabileceğinin bilincine varır; oysa "yumuşakça kendi kabuğunu özgür kılar", maddenin, "içine sızarak onu oluşturmasına izin verir", "o harika örtüsünü büyük bir güçle damıtır". Ve daha ilk oluşumda ev bütünüyle ortaya çıkmıştır: Valery, oluşturucu yaşamın gizini, ağır ve sürekli oluşumun gizini işte böyle yakalıyor." [11,s:125-126]

Hayvanların önemli bir bölümü kendi yaşamalanlarını, beslendikleri, korundukları, çoğaldıkları alanları oluştururken; bazen kendi bedenlerinin bir uzantısı, bazen tümüyle bağımsız olarak yapılar ortaya koyarlar. Bu "yapı"lar (artefakt) hayvanın davranışları konusunda önemli ipuçları verir. Ethologlar bu yapıları "donmuş davranış" ya da davranışın tortusu olarak da değerlendirir. Bazen fosil yapılar üzerinden, arkeolojik araştırmaya benzer bir biçimde, nesli tükenmiş hayvan türleri ya da mevcut türlerin ataları ve evrimleri hakkında bilgi edinilebilir. Ancak yapı bazen kendi başına davranışlar hakkında yeterince açıklayıcı olamaz, dolaysız gözlem gerekir.

Şekil 7.1 Kabuk ve altın oran

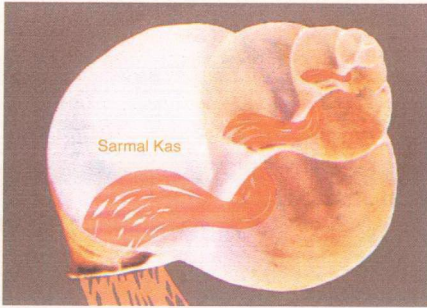
Boş bir salyangoz kabuğu da böyle bir yapıdır. Deniz kenarında ya da karada bulunan farklı türleri, renkleri ve biçimleri üzerine Bachelard'ın aktardığı gibi sonsuz çağrışımlar ya da derin düşünceler kurulabilir [11]; ya da aynen Da Vinci'nin insan bedenine yaptığı gibi geometrik çözümlemelere ve geometrik anlam arayışlarına tabi tutulabilir (Şekil 7.1). Ancak o yine de kendi biçimlenişinin sırrını ele vermeyecektir; bunun için hayvanın kendisini incelemek gerekecektir.

Salyangoz tüm iç organları ıslak bir dış deri, manto, tarafından sarılmış bir canlıdır. Bu manto aynı zamanda beden, besinlerden alınan kireci kalker salgısına çevirerek kabuğu üreten kısımdır.

Kabuk ilk andan itibaren salyangozla birliktedir, ancak başlangıçta yarımküre şeklinde küçük bir kaptan ibarettir. Kabuğun daha sonraki gelişim aşamaları üzerindeki renkli katmanlarda görülebilir.

Bedeni bir kabukla sınırlandırılmış bir hayvan bu sert ve katı kabukla birlikte büyümek zorundadır, üstelik kabuğu da kendisiyle birlikte, kendisinin sığabileceği biçimde büyümek zorundadır.

"Bir çok türde olgun kabuk sarmal şekilde olduğu halde, başlangıçta öyle değildir. Hayvanın gelişimi sırasında kabuk ilk olarak hayvanın arkasında bulunan kalker bir kapakçık olarak görülür. Mercanların aksine, salyangozlar kalker strüktürlerini arkalarında oluşturmazlar. Bununla birlikte her ikisinde de katı maddenin üretimi derinin özel bir bölgesinde yoğunlaşmıştır. Gerekli hammadde olan karbonat ya da kireç erimiş olarak salyangozun besininden ya da sudan sağlanır ve hayvanın derisi tarafından aragonit ya da kalsit şeklinde salgılanır.

Şekil 7.2 Sarmal hareketi sağlayan kas [16,s:137]

Hayvanın gelişimi sırasında kabukta oluşan değişimler özellikle ilginçtir. Büyürken bağırsaklar, sindirim sistemi, kalp, böbrekler ve cinsel organları içeren gövde bir fitiği andırır biçimde ileri ve geri şişip, büzülür. Kabuğu salgılayan, aynı zamanda bu gövdeyi saran, "manto" adı verilen deridir. Gövde gelişimi sırasında sarmal biçimde kıvrılma eğiliminde olduğundan, kabuk da bu biçime uyar. (Şekil 7.2) [1,s:14-15,Çev:C.Balkır]

Kabuğun, biçimlenişini, biçimi üzerinden elevermeyişiinin nedeni buradadır; salyangozun büyüme süreci ile kabuğun biçimlenişi dolaysız bir biçimde bağlıdır. Kabuğunun biçimlenişi, bedeninin büyüme sürecidir; ya da kabuk bedenin işlevidir.

8. ZAMAN-MEKAN DENEYİMİ

Salyangoz ve kabuğu arasındaki ilişki, dolaysız zaman-mekan deneyiminin en ilkel biçiminin sözkonusu olduğu her yerde geçerlidir. Zaman mekan algısı, kavramsallaştırılması, oluşturulması, dönüştürülmesi etkileşimli ardışık süreçler değil, tek bir bedensel zaman-mekan deneyimi sürecidir.

Örümceğin ağını dokuyuşu, kendi bedensel deneyimidir. Algı, kavramsallaştırma, oluşturma, dönüştürme gibi süreçlerin tümü bu deneyim içerisinde eriyik olarak bulunur. Herhangi birini koparıp almaya kalkıldığında tümü yıkılır ve geriye kalan, çelikten daha sağlam, bir o kadar da yumuşak ipekten, anlam yüklü olduğu görülebilen fakat bir türlü okunamayan esrarengiz bir işaretler silsilesi olan ağıdır. Boş bir salyangoz kabuğu da aynı şekilde anlamlarından soyularak denize salınmış "kuru" bir yapıdır, bazen bir yengecin onu bularak içine yerleştiği de olur⁵.

Kendi yaşamalanını kuran her hayvan koku bırakarak, sesler çıkararak, farklı renk ve duruşlara bürünerek farklı farklı bedensel etkinliklerde bulunur ve bu şekilde pek çok işlevi birarada gerçekleştirir. Yaşamalanını kendi bedenleri için tanıdık hale getirir, kendi alanını diğerlerine bildirir ve korur, kendisine çiftleşecek potansiyel bir eş arar, ancak bu işlevlerin tümü birarada gerçekleşir. Bir ağaç kütüğüne koku salan samur ya da öten bir bülbül tek tek bu işlevleri yerine getirmekte değildir; tüm bunlardan öte ve yalnızca kendi bedenini zaman-mekan içerisinde deneyimlemektedir.

"Yaşamalanı her anlamıyla organizmanın, görsel işitsel ve kokusal işaretlerle belirlenmiş bir uzantısıdır. İnsan görünür ve görünmez işaretlerden başka, maddesel uzantılar da yaratmıştır." [12,s:97]

Canlıların bu deneyimleri içerisinde zaman zaman, her canlı için çok farklı anlam ve biçimlerde bazı yapılar ortaya çıkar. Ancak yine onun bir yapı kurma eylemi

⁵ "Hermit Yengeç" bulunduğu boş salyangoz kabuklarına yerleşir, büyüdükçe kendine başka kabuk bulur. Bu davranışı sonucunda kendi kabuğunun arka bölümü sertliğini kaybetmiş ve spiral bir biçim almıştır.

Şekil 8.1 Örücü kuş [4,s:77]

içerisinde olduğu söylenemez; o sadece toprağa koku, havaya ses salarken ne yapıyorsa aynı ve tek bir şeyi yapmaktadır. Yapı canlının zaman-mekan üzerinde bıraktığı izler ve işaretler arasında bir tür olarak kalır.

Bu yapıların izler ve işaretler olarak varolması, onların canlı için tüm diğer türden izler ve işaretler gibi anlam yüklü olduklarını gösterir; zaman ve mekan içerisinde kendi yerini, yönünü, ve farklı yaşamsal işlevlerini bulması gibi.

"Ev, insan yaşamında, kazanılmış şeylerin korunmasını sağlar, bunları sürekli kılar. Ev olmasaydı, insan dağılıp giderdi. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı da ayakta tutar. Aynı zamanda hem beden, hem ruhtur. İnsan varlığının ilk evrendir. Üstünkörü metafiziklerin öğrettiği gibi, insan "dünyanın ortasına bırakılmadan önce", evin beşiğine yatırılır." [11,s:34,35]

Bachelard'ın tarif ettiği ev-insan ilişkisi, salyangoz-kabuk ya da örümcek-ağ ilişkisidir. Bachelard kuş-yuva ilişkisinin de aynı ilişki olduğunu söylemekle birlikte, evin insan için örneğin aşkın (cinselliğin, üremenin) de mekanı olduğunu, ancak bunun kuş yuvası için geçerli olmadığını söyler:

"Doğruyu söylemek gerekirse, kuş yuvasına ilişkin imgelerin insanla ilgili olarak değerlendirilmesinden daha saçma bir şey olamaz. Kuş için yuva, kuşkusuz sıcak ve yumuşak bir barınaktır. Bir yaşam evidir: Yumurtasından çıkan kuşu kuluçkada tutmayı sürdürür. Yumurtadan çıkan kuş için yuva, çıplak derisinin üstünde tüyler çıkmadan önce, bedenini dıştan kaplayan bir tüy örtüsü gibidir. Ne var ki, bu kademeli bir şeyi insana özgü bir imgeye, insan için bir imgeye dönüştürmek ne acelecilik! Gerçekten de tam kapalı bir "yuva"yla, aşkların birbirlerine vaat ettikleri sıcacık "yuva"yla, yaprakların içinde kaybolmuş gerçek bir kuş yuvası arasında bir yakınlık kurmaya kalkışacak olursak, bu imgenin güllünlüğünü daha iyi duyumsarız. Kuş, anımsatmaya gerek var mı bilmem, aşkı yalnızca çalılıklarda yaşar. Yuvasını daha sonra, tarlalarda yaşanan aşk çılgınlığı bittikten sonra yapar." [11,s:113-114]

Oysa yuva da kuş için kendi varlığına zaman ve mekan oluşturma işinin bir parçasıdır (Şekil 8.1). Kuşlar yuvada çiftleşmez ancak bazıları çiftleşme sırasında topladıkları çalı çırpılarla yuva kurma jestlerini tekrarlayan bir ritüel gerçekleştirirler; aynen evlen-mek ile ev-lenmek arasındaki ilişki gibi.

Evin özel bir alan olduğu için, bu ilişkinin insan için yalnızca evle sınırlandırılabilceğini söylemek doğru olmaz. Kayaların içine kendi korunaklı tapınma mekanını kazanan hristiyan da, kendi inancı için bir yaşam alanı oluşturmaktadır. Kendisini inancıyla özdeş tuttuğu ölçüde, onun bir inşa eylemi içerisinde olduğunu söylenemez; bir kilise inşa etmesi sözkonusu olamaz. O yalnızca tapınmaktadır; inançlı varoluşunu zaman-mekan üzerinde deneyimlemektedir.

9. KAVRAM YAPI

Örümcek ağını örerken doğasının ona sağladığı içgüdüleri takip ederek avlanma işlevini yerine getirmekten öte, kendi bedensel algı becerilerini genişleten bir mekan dokuyorsa, bu düşünsel bir etkinlikte bulunmasını gerektirir. Oysa bu örümceğe dilsel bir beceri atfetmek olur; sözel bir soyutlama ve kavramlara sahip olduğunu kabul etmek gerekir. Örümceğin böyle bir "konuşma" yeteneğine sahip olmadığı bilindiğine göre; söz konusu mekan kurma etkinliği nasıl açıklanabilir?

Lefebvre bu sorunu örümceğin zihin ve beden ayrımını aşarak yanıtlıyor [13,s:188]:

"Örümceğin, ağını kendi bedeninin bir uzantısı olarak eğirdiğini söylemek doğru olur mu? Şimdilik evet, ancak bu ifadenin de getirdiği bazı sorunlar vardır. Ağın bakışık ve bakışık olmayan yönleri ve cisimleştirdiği mekansal yapıları (tespit noktaları, ağ örüntüsü, merkezi/çevresi) açısından örümceğin bunlara dair bilgisi, insansı bilgi ile kıyaslanabilir mi? Şüphesiz hayır: örümcek açıkça "düşünce"yi çağrıştıran biçimde üretmektedir, fakat bizim "düşündüğümüz" gibi düşünmemektedir."

"Örümcekte bir sağ-sol, yüksek-alçak duyusu vardır. Örümceğin [Hegel'e göre] 'burada ve şimdi'si, 'şeylik' alemini aşar, çünkü ilişkileri ve hareketleri içermektedir. O zaman, örümcekler ve deniz kabukluları v.b. gibi her canlı beden için, en temel yerlerin ve göstergelerin herşeyden önce o beden tarafından nitelendiğini (ç.n.:farklı bir niteliğe kavuşturulduğunu) söyleyebiliriz."

"Öyle gözükmektedir ki nitelik kazandırma eyleminin çoğu, jestler tarafından olduğundan çok bir bütün olarak beden tarafından yapılmaktadır. Mekana nitelik kazandırmanın bedene dayalı olduğunu söylemek, mekanın zaman zaman onu tehdit eden zaman zaman da ona fayda sağlayan bir şey tarafından belirlendiği anlamına gelir. Bu belirlemenin üç yönü olduğu gözükmektedir: jestler, izler ve işaretler. "Jest" burada geniş anlamda alınmalıdır; öyle ki kendi etrafında dönmek bir jest olarak, bir kişinin yönelimini ve ilişki noktalarını değiştiren bir eylem olarak alınabilir. Burada "davranış" kelimesi yerine "jest"i kullanmak yeğdir çünkü "jestsel" bir hareketin bir amacı ve hedefi vardır (ama tabii ki, doğal olarak yapısında var olan bir Erekbilimi vurgulamak için değil). Ağın üzerinde dönen bir örümcek veya kabuğundan dışarıya uzanan bir deniz kabuklusu bu anlamda bir jest sergilemektedirler. İzler ve işaretlerin ise örümcek için "kavramlar" olarak varoldukları söylenemez, ancak herşey sanki öyleymişler gibi gerçekleşir. İşaretler, canlıların halihazırda sahip oldukları yollarla, salya, üre v.b. gibi atıklarla bırakılır." [2,s:173-174,Çev:K.Ersönmez]

Ağ örümcek için bir yapı olarak varolmaz; örümceğin bedensel devinimiyle “karanlık”ta kendine açtığı mekandır ve ayağını üzerinden çekmesiyle birlikte yok olur.

Kayaları kazmakta olan hristiyan için de kazmakta olduğu mekan, kendi tapınma eyleminden bağımsız bir yapı olarak varolmaz. Bu etkinliği sırasında ortaya çıkan yapının elbette kendisinin ötesinde bir varoluşu söz konusudur, onun tapınma işlevi de zaten budur; kendi inancını kendisinden öteye taşımak, aynı örümceğin ağını dokurken, bülbülün öterken kendi bedenini daha öte bir zamansallığa ve mekansallığa taşıdığı gibi. Ancak bu kendisinden öte varoluş, tümüyle bağımsız bir varoluşa dönüşmediği sürece yapı bir “kilise-yapı”ya dönüşmez ve tapınmanın bir işlevi olarak kalır.

Yapı bir kavram olarak bağımsızlığını kazanıp serbest dolaşıma girdiğinde ise, tapınma eylemiyle onun işlevi olan yapı arasındaki bağ “patlar”. Yapı, işlevi olduğu süreçlerden koparak kendi içinde bir “kilise-yapı”ya dönüşür, boş bir salyangoz kabuğu, terkedilmiş bir örümcekağı ya da hediyelik eşya dükkanı vitrininde duran mercan gibi. İşlevi olduğu tapınma ise “inşa süreci”ne dönüşür ve aradaki boşluk, bunlara ilişkin “güzellik, yenilik, sağlamlık, kullanışlılık” gibi sonsuz kavramlarla dolar.

10. SONUÇ

Mimarlık, kendi içinde mutlaklaşmış ve bağımsızlaşmış bu kavramsal yapı, yani “bina”, ve ona dair oluşmuş olan “güzellik, yenilik, sağlamlık, kullanılışılık” gibi kavramlar düzleminde iş gördüğü sürece; ki genellikle böyle olmuştur; kendi içinde tutarlı bir bütünlük gibi görünür. Üst üste birikebilen bilgisi ve kuralları, binalar resmi geçidi şeklinde tarihi, belirgin sınırları ile tanımlı bir alan oluşturur.

Diğer yandan mimarlık, başından beri bu düzlemde kalmamış; ki kalamazdı; kendisini sürekli başka bir alana taşımaya çalışmıştır. Öyle olmasa, “güzellik, yenilik, kullanılışılık, sağlamlık, uyumluluk, esneklik, kalıcılık” gibi sonu gelmez kavramlara niçin ihtiyaç duyardı? Mimarlık, bina ile içerisinden koparıldığı süreçler arasındaki boşluğu; bütünsel zaman-mekan deneyimini yeniden kurmak istercesine; bu sonu gelmez kavramlarla adeta “dokuma”ya uğraşmıştır. Öyleyse mimarlık, bir yandan da bu boşluğu kendi varlığı ile “kapatmaya” çalışmıştır.

Yine kavramsal düzlemde kalındığında bu durum bir paradoks olarak ortaya çıkar. Mimarlık bir yandan binaya ve ona dair tüm kavramlara sonuna kadar muhtaçtır; zira bu yapının kavramsallaşarak bina olarak ortaya çıkmadığı, bütünsel zaman-mekan deneyimi düzleminde, mimarlığa “yer” yoktur. Ancak mimarlık üzerinde oturduğu bu boşluğu kapatmaya çalışmadığı sürece de mimarlığa “gerek” yoktur. Yani mimarlık, kendini varedebilmek için, sürekli kendinin varolmadığı bir durumu yaratmaya çalışan bir etkinlik olmuştur.

Paradoks kavrayışta ortaya çıkan bir durumdur; mimarlığın varolamayacağı bir düzlemde kavramsallaştırılmaya çalışılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Mimarlık, tarih, uygarlık, evrensellik, bölgesellik gibi bağlamlarda kavranmaya çalışıldığı sürece de ortaya çıkması kaçınılmazdır. Mimarlık zaman-mekan’ın anlık kesitleri (vaka) bağlamında kurulduğunda ise paradoks kendiliğinden yok olur.

Mimar bu anlık kesitlere yaptığı müdahale ile kendisini vareder. Yapılar ise mimar için bir yan ürün olarak kalır; marangozun talaşla ilişkisi gibi. Müdahalenin kendisi dolaysız görüntü vermediği için, mimarlık bu yan ürünler üzerinden görüntü

vermektedir. Mimarlığın tarih, uygarlık, evrensellik, bölgesellik gibi ölçeklerde kavranamamasının nedeni, bu anlık müdahalelerin bu ölçeklerde bir süreklilik yaratmamasıdır. Yapılar düzeyinde bir süreklilik kurarak, mimarlığı bu süreklilik üzerinden kavramaya çalışmak da, marangozluğu talaş üzerinden kavramaya çalışmak gibi bir duruma çıkar.

Mimarlık ancak her tekil durumun (vaka) öznelliğinde ortaya çıkabilen bir dönüştürme istencidir. Bu haliyle mimarlık ne süreçlerin (tasarımsal, inşai...), ne de sonuçların (bina, mekan...) adıdır; o bu eylemlilik halinin kendisidir.

KAYNAKLAR

- [1] **FRISH, Karl von;** 1975. Animal Architecture, Hutchinson, Londra.
- [2] **LEFEBVRE, Henri,** 1991. The Production of Space, Blackwell, Oxford.
- [3] **HANSELL, Michael H.;** 1984. Animal Architecture and Building Behaviour, Longman, New York.
- [4] **PALLASMAA, Juhani;** 1995. Animal Architecture, Museum of Finnish Architecture, Helsinki.
- [5] **LANGE, Friedrich,** 1971, Biologie 3, Schrödel, Hannover
- [6] **VASİLYEV, M.,STANYUKOVIÇ,K.;** 1976. Matter and Man, Peace Pub., Moskova.
- [7] **KÖKNAR, Sait Ali,** 2001. Kişisel Görüşme
- [8] **"EYE, HUMAN"** Encyclopedia Britannica Online, <http://members.eb.com>
- [9] **MARİON, Jerry B.,** 1971. Physics and the Physical Universe, John Wiley and Sons, Inc., New-York.
- [10] **"SENSORY RECEPTION, HUMAN"** Encyclopedia Britannica Online, <http://members.eb.com>
- [11] **BACHELARD, Gaston,** 1996. Mekanın Poetikası, Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- [12] **HALL, Edward T.,** 1966. The Hidden Dimension, Doubleday and Com, New York.
- [13] **MUTMAN, Mahmut,** 1994. Üretilen Mekan, Yokolan Mekan, *Toplum ve Bilim*, sayı 64-65, Birikim Yay., İstanbul.
- [14] **CURTIS, Helena,** 1972. Invitation to Biology, Worth Pub., New York.
- [15] **SEXL, RAAB, STREERUWITZ,** 1983. Physik Teil 2B, Ueberreuter, Wien.
- [16] **HEILIGMAN, JANUS, LAENGE,** 1972. Das Tier, Ernst Klett, Stuttgart.

ÖZGEÇMİŞ

H.Sinan Omacan 1972 yılında İstanbul'da doğdu. İlköğretimini Fındıkzade İlkokulu, orta öğretimini İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. 1990 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne girdi. Üniversite öğrenimi boyunca Türkiye Mimarlık Öğrencileri Buluşmaları ve Taşkılla Yayın Grubu'nun oluşumlarında yer aldı. Lise öğrenimi sırasında "Reaktio", üniversite boyunca da "Beyaz Duvar" dergilerinde görev yaptı. 1996 yılında lisans öğrenimini tamamlayarak Mimarlık Tarihi dalında y.lisans öğrenimine başladı. 1997 yılında EPA Mimarlık ve Şehircilik Araştırmaları Stüdyosu'nda çalıştı. Mimarlık çalışmalarını 1998 yılından beri Didem Teksöz ve 2000 yılından beri Rıdvan Övünç'le birlikte Atölye Mimarlık bünyesinde yürütmektedir.

